

AHLMANIN KOULUJEN ENSIMMÄISTEN OPETTAJAIN VALINTA

Erkki Lahdes

Maamme kansanopetuksen vaiheissa hyvin tunnetuista Ahlmanin pitäjänkouluista on E. Paasikallio jo aikaisemmin tämän vuosikirjan VI osassa tehnyt selkoa. Seuraavassa tullaan kuitenkin lähemmin tarkastelemaan noiden Tampereen ympäristön uranuurtajakoulujen ensimmäisten opettajain valintaa, toimenpidettä, jolla oli suuri merkitys koulujen vastaiselle kehitykselle. Samalla voidaan eräästä näkökulmasta valottaa kansanopetuksemme tilaa 1800-luvun alkupuolella pitäjän opettajakunnan suhteen.

Saadessaan vuosisatojen vaihteessa asessori Gabriel Ahlmanin testamentin toimeenpanijan tehtävän Suomen Talousseura oli alkuvuosiensa järjestelytoimien jälkeen parhaan ja vilkkaimman kehityskautensa kynnyksellä. Ei siis ollut ihme, että Ahlmanin lahjoitus otettiin innostuneesti vastaan. Vaikka 1800-luvun ensi vuodet olisivatkin olleet mitä otollisin ajankohta lahjoittajan suunnitelmien toteuttamiseen, estivät monet syyt Suomen Talousseuraa tähän päämäärään pääsemästä. Toisaalta muita perijöitä vastaan syntyneet oikeusjutut ja Ahlmanin omaisuuden vaivalloinen muuttaminen rahavaroiksi, toisaalta Talousseuran itsensä aloittamat laajat kouluvalmistelut mm. palkintokirjoitusten muodossa lähinnä viivyttivät uusien opetuslaitosten aikaansaamista. Ruotsin vallan viime vuosina Talousseuran toiminta muutoinkin heikkeni ja sota katkaisi koulujen alkuvalmistelut. Heti sodan päätyttyä eräät seuran jäsenet vaativat, että testamenttisäädösten edellyttämiin toimenpiteisiin olisi viipymättä ryhdyttävä.

Olosuhteet koulujen toteuttamiseen olivat kuitenkin muuttuneet epäedullisiksi. Vuosisadan alun toimintatarmoisen optimismin tilalle oli Suomen Talousseurankin piiriin tullut hiljai-

nen odottamisen ja alistuneisuuden aika. Seura oli menettänyt joukon etevimpiä jäseniään, eikä sihteerinä toimiva Fr. W. Radloff täyttänyt odotuksia. Lisäksi oli vain toinen pääoikeudenkäynnistä Ahlmanin muita perillisiä vastaan ehditty 1806 ratkaista Talousseuran eduksi, joten epätietoisuus lopullisesta ratkaisusta koko perintöriidassa aiheutti epävarmuutta lahjoitusrahaston todellisesta suuruudesta. Suomen Talousseura ryhtyi vihdoin toteuttamaan koulusuunnitelmiaan tänä kehityksen laskukautena, mikä kuvastui sitten myös uusien opetuslaitosten opettajakasvatuksessa.

Maaliskuussa 1810 Talousseuran valmisteluvaliokunta, jota kokoonpanonsa puolesta, enemmistö oli lakimiehiä, ei voida pitää kovinkaan onnistuneena koulujärjestyksen säädäntäelimenä, oli saanut viitoitettua suuntaviivat, joiden mukaan tulevia pitäjänkouluja olisi järjestettävä. Vaikka valiokunta muutoin kehoittikin pitämään ohjenuorana piispa Tengströmin tunnettua palkintokirjoitusta, lähdettiin ehdotuksen perusteissa huomattavasti muuttuneelta, ahtaammalta katsantokannalta. Oppiaineet haluttiin rajoittaa minimiin ts. Ahlmanin testamentissa mainittuihin. Opettajiksi kehoitettiin hyväksymään näissä aineissa riittävät tiedot omaavia, todistettavasti hyväkäytöksiä henkilöitä, mutta ei akateemista sivistystä saaneita ylioppilaita. Tällä ehdotuksella olikin suuri merkitys, kun se käytännössä loi pohjan Suomen Talousseuran käsityksille Ahlmanin koulujen opettajain pätevyysvaatimuksista lähes kolmen vuosikymmenen ajaksi, aina koulujen ensimmäisen vaiheen loppupuolelle asti.

Talousseuran yleiskokous hyväksyi 1. 9. 1810 valiokunnan ehdotuksen mukaiset säännöt kouluille, joita tuli aluksi perustaa Pirkkalaan ja Messukylään. Syyskuun lopussa Åbo Allmänna Tidningissä ollut Radloffin allekirjoittama hakuilmoitus oli kaikesta lyhydessään seuraava:

»Som twänne Skolmästare till Ahlmanska Sockneskolorne i Birkala och Messuby Socknar komma att antagas: Så äga skickelige och med nödige bevis försedde Sökande dertill sig hos Kejsarl. Finska Hushållnings Sällskapet inom detta års slut anmäla».

Kun hakijoita lokakuun loppuun mennessä oli ilmaantunut vai kolme, julkaistiin ilmoitus uudestaan samassa lehdessä marraskuun lopulla. Siinä oli nyt mainittu myös opettajan kiinteä vuosipalkka 200 pankkoriksiä. Tämä lienee johtunut Antellin koulujen vastaavasta ilmoituksesta, joka oli luettavana saman-

aikaisesti seuran ensimmäisen ilmoituksen kanssa ja jossa oli mainittu tarkat palkkaehdot.

Ennen kuin siirrytään tarkastelemaan koulumestareiksi pyrkiviä, on korostettava eräitä olennaisia seikkoja. Verrattaessa opettajille asetettuja vaatimuksia vuosisadan alussa esitettyihin — sellaisina kuin ne parhaiten kuvastuivat Tengströmin ja Bonsdorffin palkintokirjoituksissa — ei voida liiaksi alleviivata niissä tapahtunutta muutosta. Olihan kymmenen vuotta aikaisemmin pidetty luonnollisena, että Ahlmanin koulujen opettajain tuli olla akateemisia kansalaisia, joille lisäksi tulisi pyrkiä antamaan käytännöllistä opetusharjoittelua. Näistä opettajasivistyksen parantamiseen tähtäävistä mielipiteistä ei vajaan kymmenen vuoden kuluttua näkynyt merkkiäkään. Näin oli tässä tärkeässä koulujen kulmakivessä päädytty opettajain pätevyyden mahdollisimman suureen vähentämiseen. Välttämättömänä seurauksena tästä kasvatusihanteiden peräytymisestä käytännön pakon edessä oli, että jouduttiin luopumaan toisestakin aikaisemmasta perusajatuksesta: Pirkkalan ja Messukylän koulut eivät suinkaan olleet tarkoitettut mallikouluiksi, vaan palvelemaan koekouluina maaseudun köyhää rahvasta. Syynä tähän kehitykseen olivat luonnollisesti edellä mainitut yleisluontoiset henkiset ja aineelliset tekijät maassamme, mutta myös erityisesti Suomen Talousseuran silloinen hajanainen voimattomuuden tila, joka kuvastui esim. mainitun valmisteluvaliokunnan epäsäännöllisessä ja puutteellisessa toiminnassa. Lyhyesti sanottuna tuntuu siltä, että Talousseura perustamalla kaksi koekouluja olisi vain halunnut täyttää vihdoin velvollisuutensa, jota yleisö jo kauan oli siltä odottanut, ja tehnyt sen mahdollisimman vähin ponnistuksin — ja kustannuksin. Eräänlainen pessimistinen mieliala kuvastuukin Suomen Talousseuran silloisista koulupuuhista.

Vuoden loppuun mennessä oli Suomen Talousseuralle jätännyt anomuksensa kahdeksan henkilöä ja tammikuussa 1811

vielä yksi. Paitsi itse kirjallista hakemusta oli hakupapereihin yleensä liitetty erillinen joukko todistusjäljennöksiä ja suosituksia, parilla hakijalla ansioluettelokin, joista kävi tavallisesti ilmi hakijan hyvä maine, koulusivistys, ikä, kotipaikka jne. Lyhyesti esiteltyinä viranhakijat olivat:

Joh. Essboern, Kangasalan armonvuoden saarnaaja. Ollut siellä pitäjänapulaisena jo vuodesta 1803. Liitteenä ansioluettelo. 32-vuotias.

Jac. Juselius, Pirkkalan Harjun kappelissa ylimääräisenä pappina. Ansioluettelo. 31-vuotias. Anomus myöhästyi.

Thom. Timot. Kriander, fil. maisteri. 36-vuotias. Ei liitteitä.

Emmanuel Leistedt, 30-vuotias ylioppilas. Inspehtorin todistus: kirjoittautunut yliopistoon 1801 ja »oleskellut siellä niin usein kuin olosuhteet sallineet». Jakob Bonsdorffin todistus osallistumisesta kahtena lukukautena teologiseen seminaariin.

Carl Reinhold Lundmark, 34-vuotias ylioppilas. Inspehtorin todistus: ollut vv. 1804—10 läsnä joka lukukausi.

Abr. Sandell, 29-vuotias halikkolainen ylioppilas. Inspehtorin todistus ja kuninkaan valtakirja maanmittarin virkaan. 67-vuotias.

Abr. Sandell, 29-vuotias halikkolainen ylioppilas. Inspehtorin todistus useista opiskelu lukukausista vv. 1801—10. J. Bonsdorffin todistus osallistumisesta teologiseen seminaariin.

Erik Ullbohm, 44-vuotias »entinen ylioppilas». Euran kirkkoherran ja Merimaskun kappalaisen todistukset hyvästä käytöksestä ja tarpeellisesta taitavuudesta.

Mathias Wesander, »ylioppilas ja verotilan haltija Pirkkalasta». Lääninrovasti M. Polvianderin, tuomiokapitulin pöytäkirjanotteella varmennettu todistus siitä, että W. otettu 1806 Pirkkalan lastenopettajaksi. Pirkkalan ja Messukylän kirkkoherrain, Hatanpään omistajan Lars Lefrenin ja

Tampereen kaupungin järjestysmiehen E. F. Tihlmanin todistukset hyvästä opetustaidosta. 32-vuotias.

Opettajaksi pyrkiväin sivistystaso oli yllättävän hyvä, sillä olivathan kaikki ylioppilaita lukuun ottamatta ehkä Ullbohmiä, jonka kirjoitustaidonkin papintodistus mainitsi välttäväksi. Kolme ensinnä mainittua olivat pappeja. Käytännöllistä opetustaitoa oli kuitenkin vain Wesanderilla. Enemmistön muodostivat lukunsa köyhyyden tai muiden syiden takia kesken jättäneet ylioppilaat, mutta kokonaisuutena hakijain joukko selvästi ylitti seuran asettamat vähimmäisvaatimukset. Yleensä näyttää Pirkkala miellyttäneen enemmän, sillä vain Leistedt ja Kriander halusivat Messukylään.

Anomukset, jotka tekijänsä luonteen mukaisesti erosivat tyyllillisesti toisistaan, sisälsivä usein selityksen hakijan motiiveista. Samalla ne antavat selvennystä siihen kuvaan, jota aikalaisilla Ahlmanin pitäjänkoulusta oli. Niinpä Juselius tunnustaa suoraan hakeneensa virkaa pienen palkkansa takia hoitaakseen sitä sivuvirkana. Essbjoern taas oli epävarma, lasketaanko toimesta virkavuosia, ja halusi kielteisessä tapauksessa peruuttaa hakemuksensa. Essbjoernin esiintyminen osoittaa, että tiedot uusien koulujen perusteista olivat ainakin sisämaassa varsin puutteelliset. Kolmas hengenmies Kriander tiesi olevansa Turussa kyllin tunnettu henkilötodistuksittakin, joita hänen silloin olisi ollut varmaan vaikea saadaakaan. Krianderin lupaavasti alkanut papinura oli katkennut Koskella, kun hän lukukinkereillä uskonkiihkossaan oli tullut aiheuttaneeksi erään mielisairaahan kuoleman. Vaikka tiedetään Tengströmin koettaneen suhtautua ymmärtäväisesti Krianderin hairahdukseen, oli tämän mahdollonta saada kirkollista tointa ainakaan Turun lähistöltä. Lopullisesti Kriander tuomittiin papinvirkansa menettämään vasta seuraavana vuonna 1811. Tietäen onnettoman asemansa Kriander nöyrästi pyytää päästä edes pitäjänopettajaksi »ettei minulta ja omaisiltani, kun olen kyllin

kauan toimetonna kärsinyt kovasti koettelevassa kohtalossani, puuttuisi kaikkea mahdollisuutta tarpeelliseen toimeentuloon erityisesti opetuslalla.»

Vaativuudesta ei sen sijaan voida puhua Wesanderin hakemuksessa, kun tekijä vakuuttaa, ettei »kukaan seurakunnan jäsenistä tule olemaan tyytymätön», jos hänet valitaan »varsinkin kun minulla on luonnonlahjat». Lundmark perustelee anomustaan ilmoittamalla elättäneensä koko opintojensa ajan itseään kotiopetuksella. Tätä keinoa ovat tietysti useat muutkin hakijat käyttäneet, vaikka eivät ole sitä erityisesti maininneet.

Omaperäisimmin — mutta varmasti rehellisesti — puolustelee vanha Malmström vaikuttimiaan, joihin hän varmuuden vuoksi yhdistää yhteisen edun: »Kun edesmenneen herra Aessori Ahlmanin koululaitokset on tarkoitettu yhteiseksi hyväksi; Ja kun olen jo iäkäs, enkä enää jaksaa suorittaa mittauksia vaadittavalla teholla, jotta voisin elättää itseni. Siksi toivon kunnioitettavan Keisarillisen Talousseuran hellyydestä vanhaa virkamiestä kohtaan lieventämään kohtaloani siirtämällä minut hiljaisempaan ja iälleni sopivaan toimeen.»

Miten ja millä perustein Suomen Talousseura lopullisen valinnan suoritti, on vaikeata tarkasti sanoa, kun Radloffin sihteerikauden viime vuosina seuran pöytäkirjat hoidettiin puutteellisesti ja huolimattomasti. Varmaa kuitenkin on, että valinta oli annettu pienen valio-kunnan tehtäviksi. Mitään suullista tutkintoa tuskin pidettiin. Hakijoiden seulontaa helpoitti luonnollisesti se, että useimmat hakijat olivat aikoinaan opiskelleet Turussa ja olivat siten tunnettuja myös Talousseuran johtomiehille. Olihan seuralla edelleen jäsenistönsä välityksellä läheiset suhteet akatemiaan.

Talousseuran yleiskokouksen pöytäkirjassa 15. 3. 1811 mainitaan lyhyesti, että tutkijan ehdottamat Lundmark ja

Leistedt on hyväksytty edellinen Pirkkalan, jälkimmäinen Messukylän opettajaksi ja saavat valtakirjan. Oli luonnollista, että papeista ei ainoakaan edelläkäsiteltyjen seikkojen vuoksi voinut tulla kysymykseen. Samoin olivat Malmström ja Ullbohm sopimattomia. Jäljellä olevat neljä kokelasta olivat ansioiltaan ja iältäänkin suunnilleen tasaveroisia. Leistedtin etuna oli, että hän ainoana pyrki nimenomaan Messukylään ja Pälkäneen lukkarin poikana oli selvillä Hämeen rahvaan luonteesta ja elintavoista. Lundmarkin valintaa ehkä helpotti se, että hän turkulaisena lienee ollut valitsijain tuntuma. On merkille pantavaa, että Wesanderia, joka jo ennestään oli Pirkkalan lastenopettajana ja jolla oli vaikutusvaltaisia suosittelijoita, ei kumpaankaan toimeen kelpuutettu. Ehkäpä Wesanderin asema paikkakunnan herännäisyysliikkeen johtomiehenä peloitti eräitä Talousseuran jäseniä. Hän näyttää kuitenkin saaneen seuralta lupauksen tulla ensi tilassa nimitetyksi vapautuvaan koulumestariuntoimeen. Wesanderin todellisesta taidosta tulee vielä myöhemmin puhe.

Pirkkalan ja Messukylän pitäjänkoulujen jälkivaiheitten kannalta ei Suomen Talousseuran ensimmäisten opettajain valintaa voida pitää kovinkaan onnistuneena. Joutuivathan sekä Lundmark että Leistedt eroamaan, eivät kylläkään varsinaisesti huonon opetustaitonsa, vaan huolimattoman ja suoranaisen edesvastuuttoman koulunpitonsa vuoksi. Sitä vastoin Kriander pääsi 1812 perustetun Tampereen pedagogion ensimmäiseksi opettajaksi ja toimi tämän kouluviran vaativana ja tunnustettuna hoitajana lähes kolme vuosikymmentä ja saattoi näin mahdollisimman läheltä seurata onnekkaimpien kilpahakijainsa kehnosti päättyvää koulumestarinuraa.

Ensimmäiset koulut aloittivat toimintansa jo huhti-toukokuussa 1811. Seuraavana vuonna Suomen Talousseura senaatin päätöksellä sai lopullisen voiton muista perijöistä. Heti tämän merkittävän ratkaisun jälkeen Tengström — joka vasta nyt näyttää ruvenneen jälleen aktiivisemmin tarkkailemaan seuran koulusuunnitelmia — esitti uusien koulu-

jen perustamista. Jotta Alhmanin koulujen vaikutuspiiri voitaisiin ulottaa mahdollisimman laajalle silti varoja tuhlaamatta, olisi opettajia valittaessa tyydyttävä ottamaan virkoihin piispatar Haartmanin koulujen esimerkin mukaisesti vain lukutaitoisia miehiä ja naisia määrättyä palkkiota vastaan. Näin siis itse piispakin oli sanoutunut irti aikaisemmista ihanteistaan ja mukautunut ajan uuteen ahtaampaan henkeen. Suomen Talousseurassa pian tämän jälkeen tapahtuneet suuret uudestijärjestelyt suuntasivat kuitenkin jäsenistön mielenkiinnon toisaalle, eikä Tengströmin ehdotusta, vaikka se katsottiinkin hyväksi, koskaan sellaisenaan toteutettu.

Kun tärkein osa seuran kokousten pöytäkirjoista vuosilta 1813—16 on kadonnut, on uusien koulusääntöjen laatimisen seuraaminen vaikeata. Tämä aikakausi merkitsi kuitenkin Suomen Talousseuran uutta nousukautta, josta se sai osaltaan kiittää uutta tarmokasta ja myös kansanopetuksesta kiinnostunutta sihteeriään C. C. Böckeriä. Keväällä 1815 lähetettiin Lempäälän, Kangasalan, Vesilahden ja Pälkäneen kirkkoherroille lyhyt kirjelmä, joka sisälsi näihin seurakuntiin perustettavien koulujen suuntaviivojen hahmottelua. On kiinnostavaa huomata, että opettajien pätevyysvaatimuksissa pysyteltiin aikaisemmin omaksutulla varovaisuutella ja säästäväisyyttä korostavalla linjalla. Ohjeet uusien koulumestarien ottamiseen olivat vain entistä tarkemmat. Opettajiksi aiottiin ottaa »vanhempia, alempain luokkain säätyhenkilöitä, kuten eronneita aliupseereita: kersantteja, korpraaleja jne». Sen sijaan lukunsa kesken jättäneistä annettiin vielä ehkä aikaisempiakin ankarampi tuomio, sillä virkoihin ei pitänyt ottaa ylioppilaiden kaltaisia henkilöitä, »jotka — jos ovat halukkaita astumaan virkaan, josta ei ole toivottavissa mitään edistymistä (fortkomst) — ovat lastenopettajiksi kuten kaikkeen muuhunkin varmasti kelvottomia.» Kovin ruusuiseksi ei siis edes koulujen perustaja näiden kansanopetuslaitosten opettajain tulevaisuutta maalan-

nut. Yhden opettajan vuosipalkaksi oli ajateltu 300 pankkoruplaa eli siis huomattavasti vähempää kuin Pirkkalan ja Messukylän koulumestareille maksettiin.

Kirkkoherroja oli kehoitettu arvostelemaan ehdotusta ja etsimään pitäjistään sopivia opettajaehdokkaita. Kesän kuluessa nämä antoivatkin vastauksensa, joissa mielihyvin ilmoittivat ottavansa vastaan tarkastajan toimen. Yleensä kirkkoherrat katsoivat kansan lukutaidon ennestään valttävän, mutta Pälkäneen Aspegren arveli rahvaan hitauden ja itsepintaisuuden, Kangasalan Liljenstrand taas köyhyiden vaikeuttavan tulevan koulumestarin työtä. Lääninrovasti Arvid Utter taas piti parempana, että Ahlmanin rahaston varat käytettäisiin Tampereen pedagogion laajentamiseen useampiopettajaiseksi, jotta se voisi valmistaa lukuisten kaupunGIN ympäristöllä asuvien säätyläisperheitten nuorukaisista virkamiehiä. Rahvaalle riittäisi toistaiseksi papiston jakama opetus, jota kyllä pitäjänkoulutkin osaltaan antaisivat.

Tulos opettajaehdokkaiden etsinnässä jäi laihkasi. Lempäälässä oli ainoana mahdollisena mainittu 18-vuotias nuorukainen G. Woivalén, joka oli köyhyden vuoksi keskeyttänyt koulunsa ja toimitteli sen jälkeen kirjurinvirkaa. Vesilahdella oli sentään tarjona kolmekin ehdokasta: 67-vuotias vääpeli Erik Justander, seurakunnan entinen ylimääräinen pappi Johan Hagner ja varanimismies A. Ahlman. Viimeksi mainitut olivat kirkkoherran mielestä taitavia ja kunnollisia virkamiehiä, vaikka Hagner sairauden vuoksi olikin ollut toista vuotta hoitamatta virkaansa. Heidän soveltuvuuttaan lastenopettajiksi kirkkoherra Hilden näyttää kuitenkin epäilleen ja ehdottaakin lopuksi, että Justander mahdollisten nuorempien pätevien hakijain puuttuessa saisi vuoden tai parin ajan »osoittaa taitoansa ja uutteruuttansa». Muutoinkin kirkkoherra kehoitti Talousseuraa ottamaan opettajat ensin koevuosiksi. Tätä järkevää neuvoa ei kuitenkaan otettu varteen.

Kesti lähes vuoden ennen kuin käytännössä otettiin seu-

raava askel opettajain saamiseksi. Tänä aikana Talousseurassa kuitenkin valmistettiin sääntöjä, jotka 2. 5. 1816 voitiin lähettää kirkkoherroille. Nämä saivat samalla ohjeet tutkintojen järjestämiseen. Seura oli näet opettajain valinnassa päättänyt noudattaa muuttunutta menettelytapaa. Virat oli julistettava haettaviksi ja koulumestareiksi pyrkivät jaettava paikallisten kirkkoherrain tutkittavaksi julkisessa tilaisuudessa, johon oli kutsuttava lääninrovasti, pitäjän säätyläisiä ja joitakin arvossa pidettyjä rahvaanmiehiä. Samassa yhteydessä kehoitettiin Woivalénia lähettämään hakemuksensa, mutta Hagner ja Ählman hylättiin huonojen tapojen sekä Justander iän takia.

Kehoitus virkojen hakemiseen oli 25. 4, 4. 6. ja 20. 6. Åbo Allmänna Tidningissä ja hakuaikaa oli kaksi kuukautta ensimmäisestä ilmoituspäivästä laskettuna. Böckerin laatima ilmoitus oli nyt yksityiskohtainen ja laaja sisältäen maininnan opetettavista aineista, kirkkoherrojen osuudesta hakijoitten tutkimiseen ja pätevyysvaatimuksista, joita varten piti liittää mukaan »todistukset taitavuudesta ja hyvistä tavoista, jotka jokaisen tulee omata». Palkkaus oli selostettu yksityiskohtaisesti, lukuun ottamatta sitä että mitään vuosipalkan ylimmäismäärää ei oltu mainittu. Hakijat saivat myös lausua toivomuksensa koulupitäjästä.

Hakupapereita kerääntyi kaikkiaan kaksitoista, yksi tosin myöhästyneenä:

Gustaf Adolf Bergroth, Vampulan kappalaisen poika, 37-vuotias. Papintodistus: ollut kirjanpitäjänä Anolan säterissä ja viimeksi rahvaan lastenopettajana Nakkilassa.

Henrik Joh. Broman, 29-vuotias ylioppilas. Ansioluettelo todistusjäljennöksineen, joista käy ilmi, että osallistunut lukuisiin harjoituksiin ja luentoihin yliopistossa. Ollut stipendiaattina, osallistunut pedagogiseen seminaariin viitenä lukukautena, suorittanut pedagogisen ja myöhemmin J. Bonsdorffille teologisen tutkinnon. Toiminut myös kotiopettajana mm. Messukylässä.

Johan Gustaf Busk, 46-vuotias lastenopettaja. Ylioppilas 1793, jota ennen käynyt Porin triviaalikoulua. Tampereen järjestysmiehen, kapteeni Tihlmanin »mainetodistus», Mesukylän kirkkoherran ja Tampereen kaupunginsaarnaajan J. Essbjoernin todistukset lastenopettajana toimimisesta ja sen ulkopuolella.

Fredrik Dahlberg. Gustaf Gadolinin 1806 antama todistus pedagogisen tutkinnon suorittamisesta: aritmetiikassa, latinassa ja kreikassa tyydyttävä, muissa välttävä arvosana.

Adam Friden, 44-vuotias lastenopettaja. Ylioppilas, joka loma-aikoinaan oli elättänyt itsensä keräämällä lumppuja Frencellin paperitehtaaseen, sittemmin toiminut koulumestarina, josta Siikaisten kappalaisen ja Merikarvian kirkkoherran kiittävä arvostelu. 44-vuotias.

Johan D. Hagner, nyt 32-vuotias. Kirkkoherra Hildenin todistus tervehtymisestä ja suositus, jotta Hagnerista »tulisi yhteiskunnan hyödyllinen jäsen».

Johan Hedberg, Vähänkyrön 44-vuotias koulumestari, köyhyyden vuoksi keskeyttänyt Porin triviaalikoulussa lukemisen. Euran kirkkoherran ja Isojoen kappalaisen todistukset koti- ja kouluopetuksesta. Vähänkyrön kirkkoherran ja Vaasan lääninkanslian todistukset lastenopetuksen hoitamisesta.

Johan Häggdahl, 24-vuotias, Turun katedraalikoulua neljä vuotta käynyt sotilaan poika. Todistus kiitettävästä luku- taidosta ja välskärinopista.

Gustaf Sunell, kangasalalainen koululainen. Ei liitteitä.

Mathias Wesander, nyt 39-vuotias »lastenopettaja Pirkkalassa». Kirkkoherra Bohmin todistus joidenkin vuosien ajan harjoitetusta lastenopetuksesta.

August Zidbäck, 22-vuotias ruukininspehtorinpoika Somerolta. Porin triviaalikoulun rehtorin todistus koulunkäynnistä. Papintodistus.

J. G. Åsslander, 40-vuotias Hämeenlinnan kaupunginpal-

velija, aikaisemmin palvelut tykistössä, joista toimista asianmukaiset todistukset. Kirkkoherran todistus.

Broman, Sunell ja Wesander halusivat erityisesti Kangasalle, Hagner ja Zidbäck Vesilahdelle, Bergroth Lempälään ja Busk Vesilahdelle tai Kangasalle. Koulusivistykseltään hakijain joukko oli nyt selvästi epäyhtenäisempi kuin kuusi vuotta aikaisemmin. Kun pappeja oli vain yksi ja ylioppilaita puolet, oli hakijain yleissivistystaso laskenut, mutta ei sentään Talousseuran edellyttämälle »aliupseeritasolle». Etuna on taas mainittava, että varsinainen koulumesariluokka oli nyt melko runsaslukuisena edustettuna.

Kun virkoihin pyrkiväin joukko oli näinkin kirjavaa, oli asiallisten anomusten rinnalla joitakin hyvin omalaatuisiakin. Niinpä Häggdahl tunnustaa turhaan hakeneensa kolme vuotta lukkarinvirkaa ja Wesander muistuttaa Talousseuraa saamastaan lupauksesta. Busk, jonka isä muurarimestari Jakob Busk oli ollut Gabriel Ahlmanin velallisia, päättää anomuksensa kauniisti: »Minulle tuottaa mitä suurinta tyydytystä saada elättää vanhuudessani jalolla tavalla itseni, vaimoni ja omaiseni kasvattamalla nuorisoa hyödyllisiksi kansalaisiksi.» Samantapaiset syyt olivat Åsslanderilla, joka koetettuaan sotilaana tulla isänmaalle hyödylliseksi, muutti myöhemmin siviilivirkaan, mihin ei kuitenkaan ollut tyytyväinen. »Ja kun vuodet lisääntyvät, toivon sekä oman että rakastetun vaimoni toimeentulon vuoksi saavuttavani paremman tulevaisuudenkuvan, jonka katson tapahtuvan kyseessä olevan pitäjänopettajan toimen kautta.» Broman perusteli asiaansa kaikkein suorasukaisemmin, sillä tämä ikuinen ylioppilas valitti kalliissa Turussa turhaan lakkaamatta odottaneensa »kohtalonsa lempeämpiä hetkiä». Sitä paitsi olivat lääkärit suositelleet hänelle oleskelua »sisämaan raikkaammassa ilmanalassa»!

Heti hakuajan mentyä umpeen Talousseura jakoi kuulusteltavat. Vaikka Bromanin hakemus oli myöhästynyt, se otettiin huomioon. Sen sijaan Hagner nähtävästi seuran

aikaisemman päätöksen nojalla sivuutettiin kokonaan. Missä määrin seuran antamia ohjeita opettajain tutkintotilaisuuksissa noudatettiin, ei käy selvästi ilmi pöytäkirjoista. Näyttää kuitenkin siltä, että tutkimukset joka paikassa olivat julkisia, mitä seikkaa seura erityisesti painosti. Lääninrovasti Utter ei ollut läsnä Kangasalla eikä Vesilahdella, mutta Pälkäneelle oli vakinainen lääninrovasti lähetänyt henkilökohtaisen edustajansa. Säätyläisiä ei tilaisuus näytä erikoisemmin kiinnostaneen, sillä vain Pälkäneellä ja Kangasalalla heitä mainitaan olleen läsnä. Pälkäneellä on merkitty läsnäoleiksi neljä arvossa pidetyintä talollista, mutta on hyvin luultavaa, että rahvasta oli muihinkin tilaisuuksiin saapunut.

Lempäälässä pidettiin tutkintotilaisuus 28. 9. Dahlberg ei ollut saapunut, mutta muilla pyrkijöillä Bergrothilla ja Häggdahlilla huomattiin olevan tarpeelliset tiedot. Kirkkoherra Utter asettui kuitenkin ensiksi mainitun puolelle, kun tämä syntyneenä seurakunnassa isän ollessa täällä kappalaisena tunsikin kansan tavat ja omasi sopivan esiintymiskyvyn, mitä seikkoja tutkija erikoisesti arvosti. Bergrothille kirjoitettiin erillinen todistus seuralle lähetettäväksi, mutta myös Häggdahlia suositeltiin sopivana koulumestarina johonkin toiseen pitäjään.

Kangasalla olivat läsnä 5. 11. Wesander ja Sunell. Edellisellä oli mukanaan ruukinpatruuna Lefrenin, kapteeni Tihlmanin, apteekkari Långhjelm, tuomari B. Wegeliuksen ja kolmen Suomen Raamattuseuran jäsenen allekirjoittama yhteinen suositus ja Messukylän kirkkoherra Weckmanin erityinen todistus. Rovasti Liljenstrand ei antanut vaikutusvaltaisten puoltajain — Tihlman ja Långhjelm olivat Tampereen johtohenkilöitä ja Suomen Talousseuran innokkaita jäseniä — vaikuttaa arvosteluunsa. Raamattuseuran jäsenten suosituksella oli nähtäväsi tarkoitus vaikuttaa piispa Tengströmin mielipiteeseen. Kristinopissa, tavaamisessa ja lukemisessa molemmilla arvioitiin olevan likimain tarvittava

pätevyys, mutta laskennossa ja kirjoituksessa Sunell osoitautui tyydyttäväksi, Wesander taas taidoltaan puutteelliseksi. Bromanilta kirkkoherra oli halunnut säästää kalliin matkan Kangasalle ja oli siksi Turussa käydessään kutsunut hänet luokseen kuulusteltavaksi. Broman oli kuitenkin kieltäytynyt, mitä Liljenstrand ei pitänyt suurena vahinkona, koska »luotettavat miehet, jotka tuntevat Bromanin, ovat minulle sanoneet, ettei häntä tähänastisen moraalisen tilan vuoksi voitaisi kyseiseen virkaan missään suhteessa suositella.» Edellä mainitussa piilee varmaan totuus, mutta muutoin Bromanilla kyllä näyttää olleen edellytyksiä opillisella alalla menestymiseen. Hänen suorituksensa julkisessa pedagogisessa tutkinnossa oli varsin hyvä ja esim. Dahlbergiin verrattuna huomattavasti parempi.

Busk ja Zidbäck olivat ainoat Vesilahdelle kutsutut. Valinta oli helppo, sillä jälkimmäinen osoitautui täysin sopimattomaksi. Zidbäckin oikea käsi oli nimittäin halvauksen takia käyttökelvoton, eikä hakija muutenkaan omannut tarpeellisia tietoja. Sen sijaan Busk oli kirkkoherra Hildenin mielen mukainen mies täydellisen taitavuutensa vuoksi. Innostuneena tutkija mainitsikin ottavansa mielellään tarkastustoimen vastaan, jos Busk valitaan ja saa heti valtakirjan.

Pälkäneellä tutkintotilaisuus oli siirtynyt tammikuuhun, mutta näyttää olleen sitä perusteellisempi. Åsslander ei ollut paikalla, vaikka seurakunnan lukkari oli lähetetty viemään hänelle sanaa. Kovin suurta vahinkoa ei tästä liene Pälkäneelle koitunut, sillä em. maistraatin todistus oli sangen vähän lupaava. Tutkittavana olleet kaksi koulumestaria arvosteltiin aivan erilaisiksi taidoltaan. Friden sai kiitetävän arvosanan suomen kielen kirjoituksessa ja laskennossa sekä muissa aineissa tyydyttävän. Hedberg taas selviytyi kunnialla vain kristinopissa, mutta oli kaikissa muissa heikko. Hänen mahdollisuuksiaan oli omiaan vähentämään sekin, että »tietämättömyyteen yhdistyi hidaskin ajatuksen-

juoksu ja huono kuulo». Fridenille tutkija pyysi pitäjän puolesta valtakirjaa.

Näin oli siis Kangasalaa lukuun ottamatta löydetty sopivat ja pitäjälle mieluiset koulumestarit. Suomen Talousseura ei halunnut muuttaa kirkkoherrojen hyväksi katsomaa arvojärjestystä, vaan sen toimenpiteet tarkoittivat vain opettajain virallista hyväksymistä. Friden, Busk ja Bergroth saivatkin 1. 2. 1817 Tengströmin allekirjoittaman valtakirjan ja aloittivat opetustyönsä jo samana kevätlukukautena.

Kangasalle oli aluksi tarkoitus siirtää Häggdahl, mutta haluamatta millään lailla toimia vastoin seurakunnan tahtoa Talousseura pyysi asiasta rovasti Liljenstrandin lausuntoa. Tällä välin oli kuitenkin Kangasaltakin löydetty sopiva mies, yhtä taitava, »hurkas ja jalomielinen nuorukainen» Matts Alenius, jonka pätevyydestä kirkkoherra oli 19. 2. ehtinyt päästä selville. Alenius — joka todellisuudessa oli jo 28-vuotias — näyttää hakemusta seuranneiden todistusjäljennösten mukaan aikoneen lukkariksi. Kesäkuussa sai tämäkin opettaja valtakirjan ja saattoi syyslukukauden alussa ryhtyä uutta virkaansa käytännössä toimittamaan.

Muita varsinaisia vaaleja ei Ahlmanin kouluissa niiden ensi vaiheen aikana pidetty, vaan virat täytettiin suoraan. Kun Pirkkalan koulu keväällä 1820 oli lopettanut lukukautensa, päätti Suomen Talousseura kokonaan luopua ylläpitämästä koulua tässä seurakunnassa. Siten Lundmarkin seuraajaa ei tarvinnut enää valita. Messukylän Leistedt pääsi samaan aikaan varoituksilla ja kehoituksella parantaa tapansa. Kun sitten vuosikymmenen kuluttua Talousseura kylästy tähänkin koulumestariinsa, jouduttiin seuraajat valitsemaan poikkeuksellisissa oloissa. Leistedtin palkka oli päätetty jakaa kahden eri opettajan kesken, mutta kun osa seurakuntaa piti itsepintaisesti kiinni entisestä opettajastaan, oli uusien henkilöiden valitseminen vaikeata. Haluten kunnioittaa pitäjän omaa mielipidettä Talousseura antoi lääninrovasti Liljenstrandin tehtäväksi taivuttaa kirkonkokous

ottamaan uudet koulumestarit Teiskoon ja Messukylään. Tässä onnistuttiinkin, tosin vasta suostutteluiden ja suoranaisien pakotteiden avulla. Näin tosiasiaassa kirkkoherra Liljenstrandin ansiosta virkoihin päässeet kangasalalaiset, kauppaapulainen Gabriel Sjöstedt ja talollisen poika Matts Grönfors osoittautuivatkin sitten onnistuneiksi opettajiksi, jotka vielä koulu-uudistuksen jälkeenkin saivat toimia ala-opettajina.

Edellä kuvatuista opettajista vain Busk kuoli kesken opetuskautensa 1831. Jo Buskin viime elinvuosina koulun toiminta oli heikentynyt opettajan sairauden ja vanhuuden takia. Hänen molemmat seuraajansa leski Eva Sofia Busk ja ylioppilas Karl Brasse nimitettiin virkaan kirkkoherran toimesta väliaikaisiksi koulumestareiksi, jotka saivat sitten Suomen Talousseuralta luvan jatkaa viran hoitamista toistaiseksi. Syynä tällaiseen menettelyyn virkaa täytettäessä oli tietysti tarve saada koulutyö heti jatkumaan. Toisaalta taas Talousseuran piirissä kypsyvät uudistushankkeet aiheuttivat, että pitkäaikaisia, vakinaisia koulumestareita ei enää haluttukaan valita.

Bergroth, Friden ja Alenius hoitivat toimiaan aina vuosina 1839-41 toteutettuun koulu-uudistukseen asti. Kaksi ensin mainittua saivat Talousseuralta eläkkeenkin, mutta Alenius jäi sitä ilman sekaannuttuaan pahasti loppuvuosien aikana raha-asioissaan. Suomen Talousseura saattoi, varsinkin alkuaikoina, olla tyytyväinen uusiin opettajiinsa. Lopultahan opetuspalkkiot nousivat liiaksikin ja seuran oli pakko — tosin opettajain mielipidettä kuultuaan — siirtyä kiinteään vuosipalkkausjärjestelmään. Suuri ja odottamaton etu koitui tietysti Kangasalan, Lempäälän ja Vesilahden koulumestareille, kun koulut siellä vastoin sääntöjä muutettiin alusta asti kiinteinä toimiviksi.

Mitä tulee itse kansaan, näyttää se olleen tyytyväinen opettajiinsa. Tähän oli osaltaan varmaankin vaikuttamassa käytetty valitsemistapa, jossa ratkaisevaa osaa näytteli oman

seurakunnan paimen ja jonka toimittamista saivat olla mukana seuraamassa rahvaankin edustajat. Samasta syystä vahvistui paikallisen tarkastajan ja hänen alaisensa pitäjänopettajan välille läheinen suhde edellisen ottaessa yleensä koulumestarin suojelukseensa. Antamalla paikalliselle kirkon edustajalle ratkaisuvallan jo opettajan valinnassa Suomen Talousseura tahtoi saada seurakuntapapiston välttämättömän tuen kouluyritykselleen. Olihan kirkkoherran omassa vallassa, halusiko hän ottaa vastaan tarkastajantoimen ja kuinka hän sen hoiti.

Kun kaikki opettajat Aleniusta lukuun ottamatta olivat virkaan astuessaan jo keski-ikäisiä, koitui tästä monia hankaluuksia lähestyvän vanhuuden ja sairauksien muodossa. Tästä olivat koulumestarit itsekkin hyvin tietoisia. Samanaikaisesti vaikuttivat Suomen Talousseuran täydellinen suunnanmuutos opettajain pätevyyskysymyksessä ja uusien kasvatusvirtausten voimistuminen maassamme siihen, että 1830-luvulla jo tunnustettiin ja kipeästi tunnettiin vanhojen opettajavoimien puutteellisuus myös Ahlmanin koulujen piirissä.

Vuonna 1839 julkaistujen sääntöjen mukaan ruvettiin kolmeen jäljelle jätettyyn kouluun palkkaamaan papin pätevyuden omaavia henkilöitä, jotka lisäksi olivat saaneet käytännöllistä opetusharjoittelua Turun vuoro-opetuskoulussa. Näin oli opettajain valinnassa päädytty aivan erilaisten tehtävien eteen. Paikallinen asiantuntemus oli tässä yhteydessä jätettävä syrjään ja pääpaino ratkaisuisissa siirtyi Turkuun Suomen Talousseuran ja tuomiokapitulin vastuulle. Sen vastapainoksi syntyi kuitenkin koulupitäjiin johdotonta, jossa kaikki yhteiskuntapiirit olivat edustettuina ja joka käytännössä saikin suuren toimivallan koulujen eri muodoissa. Ensimmäisenä sysäyksenä tähän voidaan pitää edellä selostettuja opettajain tutkintotilaisuuksia, joihin osanottajiksi oli kutsuttu paitsi papistoa ja säätyläisiä myös arvovaltaisimmat kansan edustajat.

Edellä olevasta on käynyt ilmi, että Suomen Talousseura ei muuttuneissa olosuhteissa voinut panna koulu-uunnitelmiaan toimeen parhaiden mahdollisten edellytysten vallitessa. Monista syistä se oli joutunut luopumaan vuosisadan alun innostavista, edistyksellisistä ja sinänsä elinkelpoisista kasvatusihanteista. Kun talousseura perusti ensimmäiset koekoulut Pirkkalaan ja Messukylään, se eli parhaillaan lamakauttaan, ja näin ollen sen oli käytännöllisissä kouluyrityksissäänkin tyydyttävä varsin pieniin ja helposti toteutettavilta näyttäviin päämääriin. Tämä kuvastui selvästi opettajakaksymyksessä, kun pätevyysvaatimukset alennettiin aina »aliupseeritasolle» saakka. Tämä periaate jäikin sitten käytännössä hallitsemaan Talousseuran koulutoimintaa aina 1830-luvun lopulle, jolloin jo kauan kyteneet parannuspyrkimykset vihdoon uusien koulusääntöjen muodossa täydellisesti muuttivat koulujen rakenteen myös opettajiston osalta. Vasta tällöin voidaan sanoa Suomen Talousseuran virallisten järjestyssääntöjen muodossa tavoitelleen Ahlmanin kouluille mallilaitoksen asemaa, aikaisemmin tämä pyrkimys oli ollut vain 1800-luvun ensi vuosien alkuinnostuksen vallassa lausuttu, myöhemmin täyttämättä jäänyt haavekuva.

Huolimatta vastustavista tekijöistä Suomen Talousseura koetti parhaansa mukaan hoitaa asessori Gabriel Ahlmanin sille uskomaa kunniakasta, mutta usein myös raskasta tehtävää. Koulusuunnitelmiaan toteuttaessaan seura joutui taistelemaan 1800-luvun alkupuolella maassamme vallinnutta henkistä ja aineellista kehittymättömyyttä vastaan, ja etsiessään oikeita menettelytapoja se usein hapuili, kuten juuri opettajain valinnassa ilmeni. Seuran sisäisestä rakenteesta taas johtui, että sihteerillä oli suuri vaikutus sen omaksumiin työskentelytapoihin ja päämääriin. Epäilemättä Böckerin suojea suhtautuminen maaseutuun yleensäkin vaikutti v. 1816 noudatetun opettajain valintatavan muotoutumiseen. Mitä taas tulee itse viranhakijoihin, oli heissä vain

harvassa havaittavissa tietoista kansanopettajakutsumusta. Suurimmalle osalle koulumestaritytöistä ei käsitys kansanopetuksen todellisesta arvosta vielä ollut selvinnyt. Näin edellä sanottu valaissee omalta osaltaan kuvaa aikakaudesta, jolloin Tampereen ympäristöpitäjissä oltiin totuttautumassa uuteen, aluksi oudolta näyttävään kouluuotoon.

Painetut lähteet:

- Anthoni, Erik:* Jakob Tengström och stiftstyrelsen i Åbo stift 1808—1832 I—II. Helsingfors 1923, 1928.
Arajärvi, Kirsti: Vesilahden historia. Tampere 1950.
Collander, O. I.: Suomen kirkon paimenmuisto II. Helsinki 1918.
Cygnaeus, Gustaf: K. Suomen Talousseura 1797—1897. Suomen-tanut Tekla Hultin. Turku 1897.
Kaukovalta K. V. — Jaakkola K. — Sorila Aug.: Pirkkalan historia. Tampere 1934.
Lagus, V.: Åbo akademis Studentmatrikel II, suppl. Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland 11: 2, 7. Helsingfors 1895, 1906.
Nikander, Gabriel: Jakob Tengströms verksamhet i Finska Hushållningssällskapet. Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland 81, 1907.
Paasikallio, Erkki: Ahlmanin pitäjänkoulujen alkuvaiheet. Koulu ja menneisyys VI.
 Stadgar för Ahlmanska Sockne-Skolorna. Åbo 1839.
Tengström, Jakob — Bonsdorff, Jakob: Om Ahlmanska Sockne-Skolornes tjenstligaste inrättning. Svar på Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Prisfråga i detta ämne. Åbo 1804.
Voionmaa, Väinö: Tampereen historia I, toinen, tarkastettu p. Tampere 1929.
 Åbo Almänna Tidning 1810, 1816.

Arkistolähteet:

Valtionarkisto:

- Senaatin oikeusosaston pöytäkirjoja,
 Suomen Talousseuran arkisto, Turku,
 Ahlmanin koulujen asiakirjoja D X 1, 2, 3, 8, 9,
 seuran ja valiokuntain pöytäkirjoja A I 2—17, 23—26, 30—37,
 seuran lähettämien kirjeiden konsepteja B I 2—5,
 seuran ja valiokuntain kokousten esittelylistoja A III 1,
 Messukylän, Pirkkalan ja Pälkäneen kirkonarkistot,
 pitäjänkokousten pöytäkirjoja.